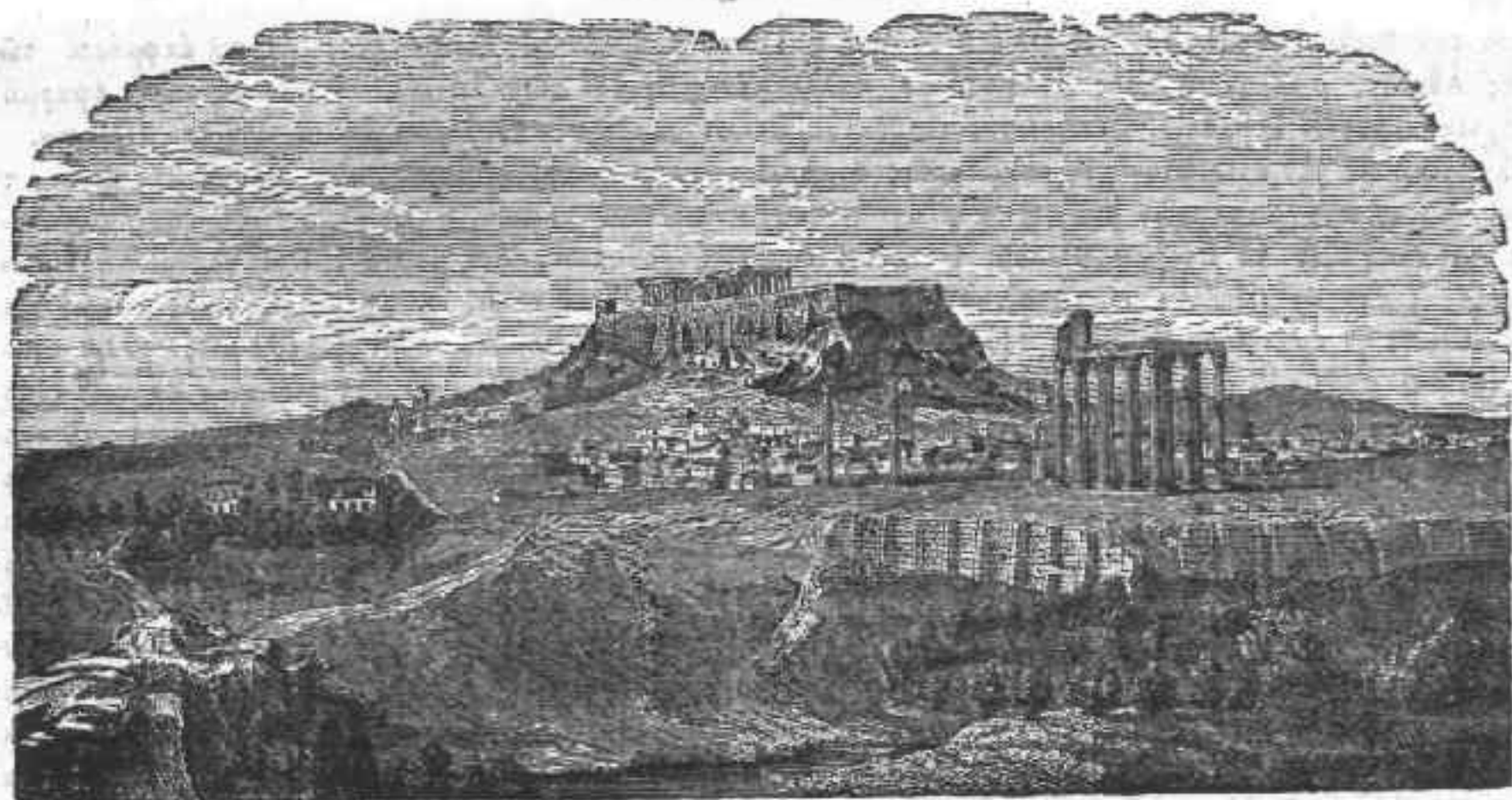

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1860.

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 253.

ΠΕΡΙ ΚΑΛΟΥ.

Γ' (4).

ΠΕΡΙ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ.

—οοο—

α.

Ἡ Γλυπτική, καθ' ἣν παρεδέχθημεν κατάταξιν, εἶναι ὁ δευτέρος κλάδος τῆς καλλιτεχνίας, διότι παραβαλλομένη πρὸς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, εἶναι ἀνώτερος βαθμὸς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως. Τῷ ὄντι, ναὶ μὲν ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικόν· ἄρα ὅπως οὖν ἀκριβέστερον καὶ ἀπρητημένως· δὲν ἐκφράζει ῥητὰς καὶ μερικὰς ἐννοίας καὶ πάθη καὶ εἰκόνας· ἐκφράζει δὲ τὸ πνεῦμα συμβολικῶς, δι' ἐμμέσου δηλαδὴ σχέσεως μεταξὺ τῆς ὑλικῆς μορφῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως, προσλαμβάνουσα ὡς μέσα παντοῖα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ γραμμάς καὶ ἐπιφανείας· καὶ ἐὰν ἐνίοτε συσσωματῇ πρὸς ἑαυτὴν τὸν φυτικὸν καὶ ζωϊκὸν ὀργανισμόν, λαμβάνει καὶ τοῦτον ὡς σύμβολον, οὐχὶ δὲ καθ' ἑαυτὸν καὶ πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐν αὐτῷ ἐννοίας.

Ἀλλ' ἡ Καλλιτεχνία προβαίνει ἀνωτέρω· διὰ

τῆς Γλυπτικῆς ἐκφράζει οὐχὶ πλέον τὸ γενικὸν καὶ ἐθνικὸν πνεῦμα, ἀόριστον καὶ ἀπρητημένον, ἀλλὰ τὸ μερικὸν καὶ ὠρισμένον κατὰ γένος καὶ εἶδος καὶ ἄτομον καὶ περιστάσεις, καὶ οὐχὶ πλέον διὰ σημείων συμβολικῶν καὶ ἐμμέσων, ἀλλὰ δι' ἰδίας τοῦ πνεύματος μορφῆς, δι' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ εἶναι τὸ ἔσοπτρον αὐτοῦ καὶ τὸ ὄργανον, φυσικὴ αὐτοῦ ἐσθὴς καὶ διαφανὲς αὐτοῦ περικάλυμμα. Ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἐπιπροστίθενται εἰς αὐτὸ σύμβολα καὶ σημεία, ταῦτα εἶναι ὅλως δευτερεύοντα καὶ πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πνεύματος λαμβανόμενα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γλυπτικὴ ἔπεται εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν, καὶ ἡγεῖται ἄλλων ὑψηλοτέρων καὶ πληρεστέρων ἐκφράσεων τοῦ πνεύματος, οἷαι ἡ ζωγραφία, ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ποίησις, σχετίζεται, φυσικῶς τῷ λόγῳ, μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἄλλας, πρὸς τὴν ἀμέσως προηγουμένην αὐτῆς καὶ τὴν ἐπαμένην. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζεται, καθ' ὅσον καὶ αὕτη ἐν τόπῳ δημιουργεῖ καὶ μέρος αὐτοῦ πληροὶ κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν ὑπόκειται τοῦ φωτός καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀποστάσεως καὶ τῆς ὀπτικῆς, καὶ ἐξ ἴσου στερεὰ καὶ μόνιμα παράγει τὰ ἴδια ἔργα. Ἐπίσης δὲ ὕλην ἄχρουν ἢ μονόχρουν μεταχειρίζεται, λίαν σπανίως ποικίλλουσα αὐτὴν διὰ χρωμάτων καὶ διὰ λόγους πολυτελείας καὶ θρησκευτικῆς ἐνεργείας, ὡς ἐν τοῖς

(1) Ὅρα φυλλ. 184 καὶ 219.

ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἀγάλμασι τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, μᾶλλον ἢ πρὸς τελειοτέραν καλλι-
πεχνικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν. Ὑπόκειται τέλος καὶ ἡ
Γλυπτικὴ εἰς τὸν ἀνώτατον τῆς συμμετρίας νόμον,
καὶ τοῦτον πραγματοποιεῖ διὰ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ
δι' οὗ ἐκφράζει τὸ πνεῦμα ὑλικοῦ ἀντικειμένου,
τούτέστι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, εἴτε μεμονω-
μένου εἴτε ἐν συμπλέγματι. Διὰ τοῦτου δὲ σχετί-
ζεται καὶ πρὸς τὴν ζωγραφίαν, ὅτις ὁμοῦς δύναται
πλείονα νὰ περιλάβῃ ὑποκείμενα, θέτουσα τὸν ἄν-
θρωπον ἐν μέσῳ πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν σκηνῶν
τῆς φύσεως· καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦσα,
ἥτις ὑλικά μέσα μεταχειρίζεται, ὅλον τὴν ἐνέρ-
γειαν τοῦ φωτὸς ἐπὶ χρωματισμένης ἐπιφανείας.
Καὶ ἐντεῦθεν ζήτημα ἐγείρεται μέχρι τίνος δύναν-
ται ἡ Γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφία νὰ συνενώσωσι τὰ
ἴδια ἑαυτῶν πλεονεκτήματα· ἀλλὰ τὸ ζήτημα
τοῦτο εὐκόλως λύεται ὑπὸ παντὸς παραδεχομένου
ὅτι σκοπὸς τῆς Καλλιτεχνίας δὲν εἶναι ἡ μίμησης
τῆς φύσεως, ἀλλ' ἡ ποίησις τοῦ καλοῦ, ἡ διὰ τοῦ
πραγματικοῦ δῆλωσις τοῦ ἰδανικοῦ· ὅτι ἐπομένως
ἡ ὀρθὴ αὐτῆς ἐννοια καὶ χρῆσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν
συνένωσιν τῶν μέσων, ἀλλ' ἐπιβάλλει ἐξ ἐναντίας
τὴν διαίρεσιν κατὰ τὴν ἰδιαιτέραν ἐκάστης τῶν
τεχνῶν φύσιν καὶ ἀποστολὴν, καὶ εἰς ἄλλην μὲν ἀ-
πονέμει τὰ ἀνόργανα σχήματα καὶ σημεῖα, εἰς
ἄλλην δὲ τὰ ὀργανικά· εἰς ταύτην, τὴν μορφήν, εἰς
ἐκείνην, τὸ χρῶμα, εἰς ἄλλην, τὸν ἀπλὸν ἤχον,
καὶ εἰς ἄλλην τὴν λεξίν· καὶ ἐκείνους μόνους τοὺς
συνδυασμοὺς συγχωρεῖ δι' ὧν, τερουμένης τῆς δια-
κρίσεως τῶν ἔργων καὶ τῶν ἰδίων πλεονεκτημά-
των, τέχνηαι τινὲς δύνανται διὰ τῆς συνενώσεως
αὐτῶν νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀμοιβαίαν συμπλήρω-
σιν τῆς κοινῆς αὐτῶν ἐκφράσεως, ὡς γίνεται με-
ταξὺ Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ Γλυπτικῆς ἢ μεταξὺ Μου-
σικῆς καὶ Ποιήσεως. Ἀλλως, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μι-
μηθῇ ὁ γλύπτης, ὅσῳ τὸ δυνατόν πληρέστερον,
τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀπεικονιζόμενον ἀντικείμενον, ὁ τε-
λειότερος βαθμὸς τῆς τέχνης ἠθέλην εἶσθαι ἡ κα-
τασκευὴ τῶν κηροπλάστων ἀγαλμάτων καὶ τῶν
νευροσπάστων. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὸ χρῶμα εἶ-
ναι ξένον πρὸς τὴν ὕλην στοιχεῖον, εἶναι ἀποτέ-
λεσμα τοῦ φωτὸς, καὶ τὴν θαυμαστὴν αὐτοῦ ἐνέρ-
γειαν ἀναπτύσσει μετὰ πλείονος ζωηρότητος καὶ
ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν ἐπιφανειῶν ἢ ἐπὶ τῶν ἀγαλμά-
των. ἔχει δὲ καὶ ἕτερα κοινὰ πρὸς τὴν ζωγρα-
φίαν ἢ Γλυπτικὴν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ περικλεὴς Δεσ-
σίγῃος ἐν τῷ σοφωτάτῳ καὶ χρησιμωτάτῳ αὐτοῦ
Λαοκόοντι τὴν Ζωγραφίαν καὶ τὴν Γλυπτικὴν συν-
δυνάζει εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σύμπλεγμα, καὶ πρὸς
αὐτὰς ἀντιπαραβάλλει τὴν ποίησιν. Οὕτω λ. χ.
ἐκ τῆς ἐν τῷ τῷ δημιουργίας τῶν δύο πρώτων προ-
κύπτει ἡ ἀνάγκη τῆς ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀκινήτου πα-
ραστάσεως ἐκφραζούσης, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κίνη-
σιν διὰ τῆς ἀκινήσεως, καὶ τὴν ἐνέργειαν διὰ τῆς
ἀδρανείας, καὶ οὐκ ὀλίγοι κανόνες ἀπορρέουσιν,
εἰς ἀμφοτέρας κοινοί, περὶ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὑποθέ-
σεως, περὶ τῶν περιστάσεων καὶ περιγραφῶν καὶ

τοῦ βαθμοῦ τῆς ζωηρότητος ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν
ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων, οἵτινες οὐδόλως ἐφαρμό-
ζονται εἰς τὴν ἐν χρόνῳ δημιουργοῦσαν Ποίησιν.

Ἰλικὸν ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ
ἀνθρώπινον σῶμα, ἀλλὰ καθὼ ὑπὸ τοῦ πνεύματος
ἐμψυχούμενον, διὰ τοῦτο καὶ οἱ νεκροὶ παρίσταν-
ται ὡς κοιμώμενοι, καὶ ὁ ὑπερβολικὸς ἀπάγορεύε-
ται πραγματισμός, οὐχὶ ἀνατομικῶς ἀλλὰ πνευ-
ματικῶς λαμβανομένου τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἐντε-
λεστέροις τῶν ἀνδριάντων, καὶ ἡ ὑπὲρ τὸ θεῖον
ζωηρὰ ἔκφρασις τῶν σαρκικῶν ὁράξεων οὐδόλως ἐφαρ-
μόζουσα εἰς τὴν σεμνότητά τῆς τέχνης, δὲν ἐπι-
τρέπεται, καὶ ἡ ἰδανίκευσις τοῦ προσώπου καὶ ὁ-
λου τοῦ σώματος παραγγέλλεται καὶ ἐν αὐτοῖς
τοῖς διὰ προτομῶν ἢ ἀνδριάντων ὁμοιώμασι ζών-
των ἀνθρώπων, ὥστε ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στάσει
ἡ κίνησις ἅπας ἀνακεφαλαιοῦται καὶ ἐκφράζεται
δι' αὐτῶν ὁ βίος καὶ χαρακτὴρ τοῦ ἀτόμου· καὶ
εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτην δεῖν νὰ ὑποτάσσωνται καὶ
νὰ συντείνωσιν ὁ τε ἱματισμὸς καὶ πάντα τὰ ἄλλα
ἐπιπρόσθετα σύμβολα ἢ κοσμήματα, ἅτινα ἐπὶ τὸ
αὐλώτερον παρίσταναν πάντοτε δι' ἐνστιγματικῆς
σοφίας οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχνηαι. Ἀλλ' ἡ τοῦ ἀνθρω-
πίνου σώματος ἰδανίκευσις καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἐκ-
πνευματίσις, ἀπαιτεῖ ἰδιαιτέραν ἀνάπτυξιν.

6.

Τὸ ἰδανικόν, καθ' ὃ ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν (α),
εἶναι στοιχεῖον διὰ καλοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ λόγῳ
καὶ ἐν τῇ κόσμῳ τάξιν ἀντιστοιχοῦν, ἢ μᾶλλον
εἶναι αὐτὴ ἡ τάξις ὑπέροχος, καὶ διὰ τοῦτο ὠρί-
σαμεν αὐτὸ ἐντέλειαν τῆς λογικῆς τάξεως, καὶ με-
αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν τοῦ καλοῦ ἐ-
ταυτίσαμεν, ἥτις οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ὑπέροχος
ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τάξις εἶναι ἔλλογος συνδυα-
σμὸς μέσων καὶ τελῶν, καὶ πάντα περιλαμβάνει
τὰ τε ὑλικά καὶ ἠθικά καὶ νοερά, ἔπεται ὅτι εἰς
αὐτὴν ὑπάγεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· καὶ
ἐὰν τοῦτο εἶναι ὄργανον τοῦ πνεύματος, ἡ ἰδανί-
κευσις αὐτοῦ προκύπτει ἐκ τῆς εὐρέσεως καὶ πραγ-
ματοποιήσεως τοῦ ἐντελεστάτου τύπου αὐτοῦ, ὅς-
τις ἐπομένως πρέπει νὰ ᾖ ἡ ζωηρότερα, πλη-
ρεστέρα καὶ καθαρωτέρα ἔκφρασις τοῦ πνεύματος.

Τὴν ἔκφρασιν ταύτην πάντα ἔχουσι τὰ στοι-
χεῖα τοῦ σώματος ἐν τοῖς ἀρίστοις τῶν γλυπτι-
κῶν ἔργων, τὸ τε σύνολον αὐτοῦ καὶ τὰ μέλη, καὶ
ἡ στάσις καὶ ἡ κίνησις, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἢ περὶ
αὐτὸ ἐπιπρόσθετα καὶ ἐπουσιώδη ἀντικείμενα, ἐν
γένει μὲν ἐκφράζοντα, κατὰ τὴν ἰδίαν ἐκάστοτε
θέσιν καὶ σχετικὴν ὑπεροχὴν, τὴν φύσιν καὶ ἐνέρ-
γειαν τοῦ πνεύματος, ἰδίως δὲ καὶ κατὰ μέρος
τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου εἴτε Θεοῦ
εἴτε ἥρωος, εἴτε φιλοσόφου, εἴτε ἀλληγορικοῦ καὶ
φανταστικοῦ προσώπου, κατὰ τε δὲ τὸ ὅλον καὶ τὰ
μέρη ὑποκείμενα εἰς τὸν ἀνώτατον νόμον τῆς συμ-

μετρίας ἢ τῆς ἐν τόπῳ ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοιχίας.

Τῶντι, ὅπως καὶ ἂν θεωρήσωμεν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, παρατηροῦμεν ἐν αὐτῷ ζῶν ἐκτύπωμα θαυμαστῆς συμμετρίας, ἐνότητά ὁδηγῶν ἴσων καὶ ὁμοίων ἀντιστοιχίως ἀναπτυσσομένων, καὶ δι' αὐτῶν παράγουσαν, ὡς ἀπόρροϊαν ἐαυτῆς, τὴν ποικιλίαν, ἥτις συναποτελεῖ μετ' αὐτῆς πλήρη ἁρμονίαν. Ἐάν τὸ διαιρέσωμεν διὰ γραμμῆς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ μετώπου μέχρι τοῦ σημείου ἐν ᾧ οἱ πόδες συνάπτονται ἀγομένης, δύο παρίστανται ἴσα καὶ ὁμοία καταμερίσματα πρὸς ἀλλήλα νευόντα καὶ συναρμολογούμενα. Ὡσαύτως, ἐάν διὰ τῆς παρατάσεως τῶν βραχιόνων συμμετρήσωμεν τὸ εὐρύτερον αὐτοῦ πλάτος πρὸς τὸ φυσικὸν ὕψος, εὐρίσκομεν τὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς μονάδος· καὶ ἐάν διὰ τῆς ἀνωψώσεως αὐτῶν προσδιορίσωμεν τὸ ἀνώτατον αὐτοῦ ὕψος, καὶ λαμβάνοντες ὡς κέντρον τὸν ὀμφαλόν, περιγράψωμεν γραμμὴν διερχομένην τὰ ἄκρα, ἔχομεν τὸν κύκλον, τὸ συμμετρώτατον τῶν σχημάτων. Ἐάν τελευτήσῃ, ἐν τῶν μελῶν αὐτοῦ λάβωμεν ὡς μονάδα, διὰ τῆς πολλαπλασιασέως αὐτῆς ἔχομεν ἄλλων μελῶν τὰς διαστάσεις, ὥστε πάντοτε καὶ παντοιοτρόπως ἡ ἐνότης ἐμφαίνεται παράγουσα ὡς ἰδίαν ἀπόρροϊαν τὴν ποικιλίαν, ὃ ὕψιστος ὁδηγὸς καὶ καθολικὸς ἐκεῖνος νόμος εἰς ὃν ἀνάγονται ἢ τε κοινὴ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς συμμετρίας ἀρχή, καὶ αὐτὴ ἡ ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ δι' ὑποστάσεως ἰδίαν περιβαλλομένης μορφήν ὑπαρξίς καὶ ἐννοία τοῦ ὄντος. Ἐν δὲ τῇ κεφαλῇ ἰδιαίτερος τύπος συμμετρίας ἐγγαράττεται, εἴτε ἐν καταγραφῇ εἴτε κατὰ πρόσωπον θεωρουμένη. Καὶ ἐν μὲν τῇ καταγραφῇ ἡ προσωπικὴ λεγόμενα γωνία, ἥτις ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς ῥινὸς σχηματίζεται διὰ τῆς συμπτώσεως δύο γραμμῶν ἀγομένων τῆς μὲν πρὸς τὰ ὕψη τοῦ μετώπου, τῆς δὲ πρὸς τὴν ῥίζαν τοῦ ὠτίου, τόσῳ μᾶλλον συντείνει εἰς τὴν ὠραιότητα ὅσον εἶναι σύμμετρος προσεγγίζουσα εἰς τὴν ὀρθήν, καὶ κατὰ τοσοῦτον ἀπάδει πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀρμόζει εἰς τὸ ρύγχος τῶν ζώων, ὅσῳ μᾶλλον ὀξυτέρα. Κατὰ πρόσωπον δὲ ἡ κεφαλὴ παρουσιάζεται ὠραιότερα, ὅταν τὸ μήκος καὶ πλάτος αὐτῆς κυκλοειδῶς συναρμολογῇ διὰ τοῦ ὠρειδοῦς λεγομένου σχήματος.

Πρὸς δὲ τὸν νόμον τῆς συμμετρίας, εἰς ὃν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ ὑποτάσσονται, ἰδιαίτεράν ἔχουσι ταῦτα, εἴτε καθόλου εἴτε κατὰ μέρος θεωρούμενα, πνευματικὴν ἔκφρασιν, περὶ ἧς οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ, καὶ ἣν ἐκδηλοῖ καταφανέστερον ἢ φιλόκαλος τέχνη. Πρῶτον δὲ στοιχεῖον τῆς ἐκφράσεως ταύτης εἶναι αὐτὴ ἡ συμμετρία, περὶ ἧς ἐλέγομεν, διότι ὅσῳ κατὰ τὸν ὑλικὸν τοῦτον τύπον ἐντελέστερον εἶναι τὸ σῶμα, τόσῳ καταλληλότερον καὶ ἀξιώτερον ὄργανον τοῦ πνεύματος καὶ οἶονεὶ ἐκλεκτότερον αὐτοῦ σκεῦος ἀποκαλύπτεται. Καὶ γενικὴν μὲν ἔκφρασιν πνευματικῆς ἐνεργείας ἔχουσι πάντα τὰ μέλη τοῦ σώματος ὁμοῦ θεωρούμενα, ἰδιαίτεράν δὲ ἔχει

ἕκαστον αὐτῶν κατὰ μέρος, καὶ μείζονα ἢ ἐλάσσονα κατὰ τὸ σχετικὸν ὕψος τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Ἡ κεφαλὴ, ἣν ὡς ἔδραν διαφανῆ τοῦ πνεύματος καὶ αὐτοὶ οἱ κοινότεροι τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρίζουσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ καλλιτέχναι ἰδιαίτερώς περιποιῶνται, ὑπερέχει κατὰ τοῦτο πάντων τῶν ἄλλων, καὶ ἕκαστον αὐτῆς μέλος ἐκφράζει ἰδιαίτεράν ιδιότητα ἢ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος κατὰ τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ σχηματισμὸν καὶ χαρακτῆρα. Τὸ μέτωπον λόγου χάριν ὅτε εἶναι χαμηλόν, ὡς ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ἐκφράζει μόνον τὴν ὑλικὴν δύναμιν πρὸς βλάβην τῆς νοητικῆς· ὅτε εἶναι ὑψηλόν καὶ εὐρύ καὶ ἐξέχον ὑπεράνω τῶν ὀφρύων, ἐκφράζει τὸν νοῦν, τὸν λόγον, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς διανοίας, ὡς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πλάτωνος· ὅτε δὲ μέτριον καὶ ἁρμονικόν, ὡς ἐν τῇ Ἀφροδίτῃ, ἐκφράζει τὴν χάριν καὶ τὴν ἱλαρότητα τῆς θεᾶς τῶν ἐρώτων. Τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἔκφρασις, τοῦ πνευματικωτάτου τῶν ὀργάνων, εἶναι πολὺ ἀτελής ἐν τῇ γλυπτικῇ, διότι ἄνευ χρώματος εἶναι ἀκατόρθωτος, καὶ τὸ χρῶμα, κατ' ἐξαιρέσιν μόνον ἀναφαίνεται ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἐν ἄλλοις μέλεσι καὶ ἐν τῷ ἱματισμῷ, ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ παράδοσιν ἢ διὰ λόγους θρησκευτικούς. Δύναται ὁμοίως νὰ ἰδανικευθῇ διὰ τοῦ σχήματος, καὶ διὰ τοῦτο πλάττεται συνήθως ἀμυγδαλοειδῆς μείζων ἢ ἐν τῇ φύσει, καὶ μᾶλλον κυρτὸς πρὸς τὰ ἄνω, καὶ ἐν τῇ κατατομῇ παρουσιάζει ἐξέχοντα τὸν βολβόν, καὶ ἐνδότερον εἰσέρχεται εἰς τὴν ὀστέινην αὐτοῦ θήκην, ἵνα μακρόθεν φανῇ ζωηρότερος ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκιάζομενος. ἔχει δὲ καὶ τὸ ὠτίον ἰδανικὴν τινα ἔκφρασιν, καὶ ὁ κλασικώτατος ἱστορικὸς τῆς Καλλιτεχνίας, ὁ Οὐίγγελμᾶνος, παρατηρεῖ ὅτι τὸ μέλος τοῦτο οὐκ ὀλίγον περιεποιῶντο οἱ ἀρχαῖοι, ὥστε ἐκ τῆς ἰδιαίτερας αὐτοῦ κατασκευῆς ἡδυνήθη νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς γνησιότητος ἀρχαίων τινῶν ἀγαλμάτων. Πολὺ κατωτέραν πνευματικὴν ἔκφρασιν ἔχουσι τρία ἕτερα μέλη τοῦ προσώπου, ἡ ῥίς, τὸ στόμα καὶ ὁ πώγων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην, καὶ τοι οὐκ ἐλλειπῇ ἐκφράσεως ἐν τῇ φύσει, ἡ τέχνη τὸ καλὸν διώκουσα καὶ προτιμῶσα, παριστᾷ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κανονικὴν, παρεκτός ἐάν ἄλλως ἀπαιτῇ ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ ἰδεογραφία. Τὸ δὲ στόμα, οὐχὶ ὡς σαρκικὸν ὄργανον βρώσεως καὶ πόσεως, δι' ὃ καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ὀδόντες ἀείποτε ἀποκρύπτονται, ἀλλ' ὡς μέσον ἡθικῆς ἐκφράσεως διατυπῶνται, χαρᾶς, λύπης, ἀγάπης, μίσους, φθόνου, εὐαισθησίας καὶ εὐμενείας ἱλαρᾶς, ἢ ψυχρᾶς ἀγερωχίας καὶ περιφρονήσεως, ἐνίοτε δὲ ὡς ὄργανον λαλιᾶς καὶ πνευματικῆς κινήσεως μένει ἡμιανεωγμένον, τοῦ κάτω χεῖλους ἐξέχοντος, ὡς ἐν τῷ Ἀπόλλωνι, κατὰ διαφορὰν τῶν ζώων, ἐν οἷς ἐξέχει τὸ ἄνω. Τέλος ὁ πώγων, οὐ στεροῦνται τὰ κτήνη, συναρμολογεῖται μετὰ τοῦ στόματος, καὶ διὰ τοῦ στρογγύλου αὐτοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐξοχῆς του λίαν εὐστόχως συμπληροῖ ἐνίοτε τὴν ἔκφρασιν τῆς κεφαλῆς. Ἡ δὲ κόμη, κορωνίς τοῦ

προσώπου, ἐπιστέφουσα τὸ μέτωπον, καὶ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ λαιμοῦ παραπίπτουσα, καὶ τοὶ ἄχρους ἐν τῇ Γλυπτικῇ, καὶ μὴ δυναμένη μήτε τὰς ἀκτῖνας τῆς Θεότητος διὰ τοῦ ξανθοῦ χρώματος νὰ ἐκφράσῃ, μήτε τὸ πολὺν καὶ σεβάσιμον διὰ τῆς ἀργυροειδοῦς λευκότητος, οὐχ ἦττον κατὰ τὴν διάταξιν, τὸ κτένισμα, τὴν πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ προσώπου σχέσιν αὐτῆς, καὶ διὰ τῶν ποικίλων αὐτῆς ἐλιγμῶν καὶ βοστρύχων καὶ σκιῶν, οὐ μικρὸν συμβάλλει πρὸς συμπλήρωσιν τῆς πνευματικῆς ἐκφράσεως τοῦ ὅλου προσώπου. Τὰ δὲ λοιπὰ μέλη τοῦ σώματος, ὁ λαιμός, ὁ θώραξ, οἱ βραχίονες καὶ αἱ χεῖρες, αἱ κνήμαι καὶ οἱ πόδες, δὲν ἔχουσι, καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα, πνευματικὴν ἐκφρασιν, καὶ ἐκδηλοῦσι μᾶλλον τὸ φύλλον, τὸ ἐπάγγελμα, τὴν σωματικὴν ῥώμην καὶ καλλονὴν, ἀλλὰ σχετιζόμενα πρὸς τὸ ὅλον καὶ συμμέτρως καὶ καλλιτεχνικῶς καὶ οὐχ ἀνατομικῶς ἐκτυπούμενα, καὶ ἐν καταλλήλῳ στάσει καὶ θέσει ἰστάμενα, χρησιμεύουσι καὶ ταῦτα ὡς ὑποστήριγμα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

Φυσικὴ στάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι οὐχὶ ἡ πλαγία καὶ παράλληλος πρὸς τὴν γῆν, ὡς ἡ τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν πλείστων ζώων, ἀλλ' ἡ ὀρθή. Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν ὡραίαν ῥῆσιν τοῦ Πλάτωνος, εἶναι φυτὸν ἔχον τὰς ῥίζας εἰς τὸν οὐρανόν, διότι ἐκείθεν κατέρχεται τὸ φῶς τοῦ λόγου τὸ φωτίζον καὶ διευθύνον αὐτὸν εἰς τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ προορισμόν. Διὰ τοῦτο ἡ Γλυπτικὴ παριστᾷ αὐτὸν ἀτενίζοντα πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια κυριεύει διὰ τοῦ βλέμματος, καὶ τὸν παριστᾷ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀρθόν, καὶ σπανίως καθήμενον, ἢ γονυπετῇ ἢ πλαγιασμένον, καὶ πάντοτε ἐν τινὶ στάσει ἢ κινήσει δηλοῦσιν τὴν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια αὕτη τελεῖται ἐν χρόνῳ, καὶ διαφόρους ἔχει φάσεις καὶ διαδοχικὰς ἀναπτύξεις, ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος καὶ ἀκμὴν. Καὶ τὴν μὲν νοητικὴν καὶ λογικὴν ἐνέργειαν εὐκόλως εἰκονίζει ἡ τέχνη παριστῶσα τὴν σκέψιν, τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, τὴν ποιητικὴν ἐμπνευσιν, καὶ προσηγορίζουσα τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν δι' ἐπιπροσθέτων συμβόλων· ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν καὶ ἐμπαθῆ ἐνέργειαν καὶ τὴν διαδοχικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν, τὴν σύγκρουσιν καὶ πάλιν τῶν στοιχείων αὐτῆς τίνι τρόπῳ θέλει ἐρμηνεύσει, ἐν ᾧ ταῦτα πάντα τελοῦνται ἐν χρόνῳ καὶ οὐχὶ ἐν μιᾷ καὶ ἀδιαίρετῳ στιγμῇ, καὶ ὅμως μίαν καὶ ἀδιαίρετον στιγμὴν, ἐν ἀκίνητον σημείον ἔχει ὡς ἴδιον ἀντικείμενον; Ἡ ἀπλουστέρα καὶ κατὰ πρῶτην ὄψιν λογικωτέρα ἰδέα φαίνεται οὔσα ἢ παράστασις τῆς ἀκμῆς, ἥτις προϋποθέτει τὰ προηγούμενα καὶ προαγγέλλει τὰ ἐπόμενα. Καὶ ταύτην ἀσπάζονται οἱ βάνασοι καὶ ἄμουσοι καλλιτέχναι. Ἀλλ' ἡ ἀκμὴ τοῦ πάθους ἢ τῆς ἀλγηδόνος ἢ τῆς ἠθικῆς πάλης, ἥτις διαδραματίζεται ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ἔχει ἐν ἑαυτῇ βίαιόν τι καὶ ἀκομψὸν καὶ στρυφνόν, στοιχείον δηλαδὴ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον πρὸς τὴν οὐρανίαν ἐκείνην γαλήνην ἐν ᾗ ἐδρεύει τὸ

ιδανικόν, ἐξ ἧς πᾶσα κατέρχεται ἐμπνευσις, καὶ πρὸς ἣν τὸ πνεῦμα τῶν θεατῶν ἀναδιβάλλουσι τὰ ἔργα τῆς τέχνης, ὅταν ᾖναι γνήσια τέχνη τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ζωῶσα αὐτοῦ τοῦ ιδανικοῦ δῆλωσις καὶ ἐνσάρκωσις. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀριτοὶ τῶν καλλιτεχνῶν, παρὰ τὴν ἀκμὴν, ἐπροτίμησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ τέλος τῆς πράξεως τὸν Ἀπόλλωνα ἐτοιμαζόμενον νὰ τοξεύσῃ τὸν Ἡρακλέα, ἔχοντα ἤδη ἐνὰ χεῖρας τὰ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, δι' ἐντέχνου συνδυασμοῦ τῶν ἀπλουστέρων μέσων καὶ διὰ λογικῆς καὶ ἀναπορεύτου συζεύξεως ἐννοιῶν ὑπομιμνήσκοντες τὰ διάμεσα, καὶ πλαγίως ἐγείροντες ἐντύπωσιν ζωηροτέραν αὐτῆς τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως.

Υ.

Ὁ ἱματισμὸς παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς μεταξὺ τῶν τε καλολόγων καὶ καλλιτεχνῶν συζητήσεις· καὶ τινες ἐξ αὐτῶν δυσανασχετοῦσι κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ νέου πολιτισμοῦ ἐπιβαλλομένης ἀνάγκης ἱματισμοῦ ἀποκρύπτοντος ἢ καὶ αἰσχύνοντος τὴν σωματικὴν καλλονὴν, καὶ ὅπως ἀσυνεβίβαστον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης· καὶ ἐντεῦθεν ἢ ὑποστηρίζουσι τὴν ἀπαρακάλυπτον γυμνότητα, ἢ ἐπανέρχονται εἰς τὸν ἀρχαῖον ἱματισμόν, οὐ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἰδίως τὴν γλυπτικὴν εὐπρέπειαν πάντες ὁμολογοῦσιν. Ἀλλ' ἡ ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἱματισμοῦ οἰουδήποτε δὲν χρῆζει ἀποδείξεως, καὶ ἐὰν ἀπητοῦντο λόγοι ἰδιαίτεροι, ἤρκει ἡ αἰδώς καὶ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἀπόλυτος γυμνότης δὲν φαίνεται ἀπαραιτήτως ἀπαιτούμενη ὑπὸ τῆς τέχνης, ἐὰν ταύτης ὁ σκοπὸς εἴναι ἡ τοῦ πνεύματος ἐκφρασις, καὶ αὕτη κυρίως ἐδρεύει ἐν τῇ κεφαλῇ. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν τὸ παράδειγμα, οἵτινες παρείχον γυμνά τὰ ἀγάλματα μόνον ὅσας προυτίθεντο νὰ παραστήσωσι τὴν σωματικὴν ῥώμην ἢ τὸ κάλλος, ὡς ἐν τοῖς ἀνδριάσι τῶν ἀθλητῶν, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ἑρωτος, τῆς Ἀφροδίτης, πολλὰς δὲ εἰκόνας θεῶν, ἡρώων καὶ φιλοσόφων παρίστων ἐνδεδυμένους, ἐν αἷς οὐχ ἦττον διαλάμπει ἡ ζωηρὰ ἐκφρασις τοῦ πνεύματος.

Πολλοὶ εἶναι οἱ περὶ ἱματισμοῦ θεωρητικοὶ κανόνες, ἀλλὰ πολὺ τούτων διδακτικώτερα εἶναι τῶν Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων τὰ παραδείγματα. Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἐδοθήθουν παρ' Ἑλλήσι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης, εἰ μὴ ἦσαν καὶ ταῦτα ἀπόρροια ἐμφύτου φιλοκαλίας. Ὁ ἱματισμὸς δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτῃ ὅλον τὸ σῶμα, ἰδίως δὲ ἐλευθέραν πρέπει νὰ ἀφήσῃ τὴν κεφαλὴν ἀγγέλλουσαν τὴν συγκίνησιν τοῦ πάθους καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς διανοίας. Καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκρυπτόμενα μέλη πρέπει νὰ ᾖναι ἐλαφρὸς καὶ τρόπον τινὰ διαφανῆς, ὥστε ὑπὸ τὰς πτυχὰς αὐτοῦ νὰ εἰκάζεται ἡ σωματικὴ μορφή. Αἱ δὲ πτυχαὶ πρέπει νὰ σχηματίζονται ἀφελῶς καθὼ φυσικὴν ἀποτέλεσμα τῆς ὕλης, τοῦ ὑφάσματος καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς ἰδιαίτης κινήσεως ἢ θέσεως τοῦ περιβαλλο-

μένου αὐτὸν ἀτόμου. Ὁ ἱματισμὸς πρέπει νὰ προσ-
αρμόζηται εἰς τὸ σῶμα ἐντελῶς, ἐκφράζων καὶ ἐκ-
δηλῶν αὐτὸ δι' αὐτῆς τῆς ἐπικρύψεως· διὰ τοῦτο
εἰς τινὰ τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων ἡ ἐσθὴς φαίνε-
ται κάθυγρος, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐφαρμοζομένη
ἐντελέστερον ἐπὶ τοῦ σώματος, ἐν ᾧ μετριάζει τὸ
ἀσεμνον τῆς γυμνότητος, πλήττει ζωηρότερον τὴν
φαντασίαν διὰ τῆς εἰκαζομένης ὑπ' αὐτὴν σωμα-
τικῆς καλλονῆς. Ἡ ἀφέλεια καὶ φυσικότης τῶν πτυ-
χῶν, οἷας παρέχουσι τὰ ζῶντα παραδείγματα καὶ
οὐχὶ τὰ παρὰ τισι τῶν καλλιτεχνῶν ἐν χρήσει νεο-
ρόσπαστα, εἶναι ἐν τῶν δυσκολωτέρων ἔργων πά-
σης εἰκαστικῆς τέχνης. Ἐξ ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ σώμα-
τος προσαρμοσέως καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναρτήσεως τοῦ
ἀρχαίου ἱματισμοῦ, αἱ πτυχαὶ λαμβάνουσι σχῆμα
πυραμιδοειδές, καὶ πίπτουσιν αἱ μὲν μεγάλα ἐπὶ
τῶν μεγάλων μελῶν, αἱ δὲ μικραὶ ἐπὶ τῶν μικρῶν,
καὶ διὰ τῆς καταλλήλου αὐτῶν διατάξεως ἐκφρά-
ζουσι τὴν κίνησιν αὐτῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀριστουργή-
μασι τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρησιμεύουσι μάλ-
λον ὡς βοήθημα πρὸς σαφεστέραν δῆλωσιν τῆς κι-
νήσεως ταύτης ἢ ὡς πρᾶσκομμα, ὡς ἀπέδειξε, σὺν
τοῖς ἄλλοις, ἡ καὶ κατὰ τοῦτο ἀμίμητος ἐντέλεια
τοῦ Περικλέους ἐν τῇ ζωγραφίᾳ. Ἡ δὲ πρὸς ἀλλή-
λας σχέσις καὶ ἡ συνένωσις τῶν πτυχῶν πρέπει νὰ
δηλώσῃ τὴν συνέχειαν τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τὸν σύν-
δεσμον τῶν μερῶν του, ὥστε ὁ θεατὴς νὰ ὑποθέτῃ
ὅτι, λαμβάνων αὐτὸν ἀπὸ τινος ἄκρας, θέλει δυ-
νηθῆ νὰ ἀπεκδύσῃ εὐχερῶς ὅλον τὸ ἀγαλμα.

Ἐκ τούτων πρόδηλον ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς ἱματι-
σμὸς δυσκόλως συμβιβάζεται πρὸς τοὺς ἀνωτέ-
ρω κανόνας, διότι οὔτε πολλὰ μέρη τοῦ σώματος
ἀφίνει ἀσκεπῆ οὔτε τὰ ὑπ' αὐτοῦ καλυπτόμενα δύ-
νεται διὰ τῆς προσαρμοσέως αὐτοῦ νὰ ἐκφράσῃ,
οὔτε ἐπιθέσῃ, ἕνεκεν τῆς ἐλλείψεως μεγάλων
πτυχῶν, τὴν χάριν, τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν
πρὸς τὸ σῶμα ἁρμονίαν τοῦ ἀρχαίου. Καὶ ὡς ἐκ
τούτου ἐγείρεται ζήτημα ἕαν, ἐπὶ παραστάσεως
συγχρόνων προσώπων, πρέπη τὸ πραγματικὸν καὶ
ἀληθές νὰ θυσιάζωμεν εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ
τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, τηρουμένου ἀναχρονικῶς
τοῦ ἀρχαίου ἱματισμοῦ, ἢ ἕαν πρέπη νὰ ὑπερισχύῃ
ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῆς τέ-
χνης. Πολλὰ καὶ διάφορα καὶ ἐναντία ἐπιφέρονται
ἐκατέρωθεν ἐπιχειρήματα, καὶ τις διάσημος τῶν
καθ' ἡμᾶς καλολόγων οἶονει κόπτων, ἐν μέσῳ τῆς
κατ' αὐτὸν ἀσυμβιβάστου ἐριδος, τὸν γόρδιον τοῦ-
τον δεσμόν, καὶ ὑπὸ τινων ἰδιαιτέρων ἱστορικῶν
λόγων παρασυρόμενος, οὗς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω,
περιορίζει τὴν σημερινὴν Γλυπτικὴν εἰς μόνας τὰς
προτομάς, παρεκτός ἕαν ἐπὶ μὲν τῶν μεγάλων ἀ-
γαλμάτων δεχθῶμεν, χάριν τῆς ἰδανικεύσεως, τὸν
ἀρχαῖον ἱματισμόν, ἐπὶ δὲ μικρῶν, ἕνεκεν τῆς ἱστο-
ρικῆς ἀληθείας, τὸν νεώτερον. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη
ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἀποφεύγει τὸ ζήτημα, ἀφ' ἑτέρου δὲ,
λύει αὐτὸ δι' ἀντιφάσεως. Ἰσως δὲ καὶ περὶ τού-
του, ὡς περὶ πολλῶν ἄλλων, παρὰ τὰ ἄκρα ἐναν-
αἰτ' μέσος τις ὁδὸς δύναται νὰ συμβιβάσῃ τὰς ἀ-

παιτήσεις τῆς ἱστορίας μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέ-
χνης. Καὶ εἰ μὲν πρόκειται περὶ ἱματισμοῦ χαρα-
κτηρίζοντος ἰδιαιτέρως τὸ ἀπεικαζόμενον πρόσω-
πον, φανερόν ὅτι τηρητέος, σχηματιζόμενος ὅσῳ τὸ
δυνατὸν ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον· εἰ δὲ τὸ παριστανό-
μενον ἄτομον οὐδένα ἔχει χαρακτηριστικὸν καὶ
ἀναπόσπαστον αὐτοῦ ἱματισμόν, τότε εἶναι ἀδιά-
φορος, καὶ δύναται ἡ Γλυπτικὴ, ἥτις καὶ κατὰ
τοῦτο εἰς ὅρους πάντῃ διαφόρους τῶν τῆς ζωγρα-
φίας ὑπόκειται, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀντικατάστασιν
τοῦ ἀρχαίου.

Μετὰ τὸν ἱματισμόν, στοιχεῖον συμπληρωτικὸν
τῆς ἐκφράσεως εἶναι τὰ σύμβολα, ἅτινα ἐπομένως
δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀπλᾶ ἐπικουρήματα,
καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι ὀλίγα,
ἐλαφρά καὶ ὁλως δευτερεύοντα. Τὰ σύμβολα ταῦτα
εἰς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα τῶν Θεῶν ἦσαν ὡς ἐπὶ
τὸ πλεῖστον ζῶα δηλοῦντα τὴν φύσιν τῶν εἰς αὐ-
τοὺς ἀποδιδομένων φυσικῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐξου-
σιῶν, ἢ ἔργων καὶ κατορθωμάτων. Τὸν ἀετὸν εἶ-
χεν ὁ Ζεὺς, τὸν λαγῶν ἡ τὴν περιστερὰν ἡ Ἀφρο-
δίτη, ἡ Ἥρα τὸν ταῶν, τὴν ἑλαφον ἡ Ἀρτεμις, καὶ
ὁ Βάκχος παρίστατο ἐφ' ἀμάξης ἣν ἔσυρεν ὁ φίλοι-
νος πάνθηρ καὶ ὁ γενναῖος λέων. Ζῶα καθ' ἑαυτὰ
καὶ μόνον σπανίως ἀπαντῶνται εἰμὴ ἐπὶ σκευῶν
καὶ ἐπίπλων· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμπαρίστανται
τῷ ἀνθρώπῳ καὶ πρὸ πάντων ὁ ἵππος, ὃν καὶ τοῦ-
τον ἰδανικεύει κατὰ τὴν ἰδανικὴν αὐτοῦ μορφήν
ἡ τέχνη, καὶ ἀνυψοῖ οὕτως εἰπεῖν εἰς πνευματικῶ-
τέραν ζωὴν προσεγγίζουσα αὐτὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον
διὰ τῆς ζωηρᾶς ἐκφράσεως τῶν νοητικῶν καὶ ἠθι-
κῶν αὐτοῦ ἐνστιγμάτων. Σύμβολα εἶναι ἐπίσης
τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὅπλα, τὰ ψέλλια, τὰ στέμματα,
καὶ ὡς σύμβολα ἐνίοτε προσλαμβάνονται καὶ τινὰ
ἀλληγορικὰ φανταστικά ἢ μυθολογικά ὄντα, οἷον
ἡ δόξ, ἡ πίστις, ἡ εἰρήνη, σάτυροι, σίληνοι, φαῦ-
νοι καὶ κένταυροι. Καὶ ὅταν μὲν τὰ ὄντα ταῦτα
παριστῶνται μεμονωμένα, δύναται διὰ πάσης με-
λέτης καὶ τελειότητος νὰ περιποιηθῇ αὐτὰ ὁ καλ-
λιτέχνης, ἀποδίδων εἰς τὴν ἀτομικὴν ταύτην πα-
ράστασιν γενικῆς τινος ἐννοίας ἢ ἠθικῆς διαθέσεως
καὶ αἰσθήματος τὴν ἐκφράσιν τῆς πνευματικῆς
ζωῆς τοῦ ἀτόμου. Ὅταν δὲ συνδυάζωνται πρὸς τὸν
ἄνθρωπον, φανερόν ὅτι, τούτου πρωτεύοντος, ἐκεῖ-
να ἔξ ἀνάγκης ὑποχωροῦσι, καὶ εἰς ὑποδεστέραν
τάσσονται θέσιν, ὡς συμπληρωματικὰ καὶ οὐχὶ κύ-
ρια στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως.

δ.

Ἀλλ' ἡ Γλυπτικὴ δὲν παριστάνει πάντοτε τὸν
ἄνθρωπον μεμονωμένον ἢ πρὸς μόνον τὰ εἰς αὐτὸν
παρεπόμενα σύμβολα σχετιζόμενον. Ἐάν ἡ νοητικὴ
καὶ ἠθικὴ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος εἶναι τὸ κύριον
ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ἡ ἐνέργεια αὕτη τελει-
ται συνήθως διὰ ποικίλων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων
σχέσεων, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ παραμελήσῃ·
καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ τέχνῃ τὰς σχέσεις ταύτας

ἐκφράζουσι τὰ συμπλέγματα. Δὲν δύναται ὁμοίως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον νὰ προσλάβῃ πολλά άτομα, διότι, πλὴν τῶν μετὰ τινος ἀρχιτεκτονικοῦ μνημείων συναρμολογμένων συμπλεγμάτων, δὲν δύναται ἐκ τῆς ἀπόψεως νὰ ὡρεθῇ, ὡς ἡ ζωγραφία, ἥτις, ἐνεκα τῶν ἰδίων αὐτῆς μέσων καὶ διὰ τῆς μαγείας τοῦ χρώματος καὶ τοῦ φωτός, πλείστα ἐνίοτε ἀντικείμενα εὐχερῶς συνενοῖ καὶ ἐντέχνως ἀνάγει, ἀλλὰ ἐπισκιαζούσα καὶ ἄλλα ἐντελῶς παριστῶσα, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον ὁράσεως ἐπὶ τινος συμμέτρου ἐπιφανείας κατὰ δύο μόνον διαστάσεις· τούναντίον, τὰ ἔργα τῆς Γλυπτικῆς παραγόμενα ἐν τινι τόπῳ, ὃν πληροῦσι κατὰ τὰς τρεῖς αὐτοῦ διαστάσεις, καὶ πανταχόθεν ὁρώμενα, πρέπει νὰ ᾖναι ἅπαντα ἐξ ἴσου ἐντελῶς ἐξεργασμένα, καὶ δὲν δύνανται νὰ συμπλεχθῶσι πρὸς ἀλλήλα εἰμὴ δι' ὀλίγων ἀτόμων, ἄλλως ἢ προσοχὴ διαιρεῖται καὶ διασκεδάζεται, ἡ ἐνότης ἐκλείπει, καὶ ἡ ἐντύπωσις ἐξασθενίζεται. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ ἑλλειπὲς τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ἐκτάσεως πρέπει νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ συνεκτικὸν τῆς ἐνότητος, παραγούσης ὡς ἰδίαν ἀπόρροαν τὴν ποικιλίαν, τὸ σύνταγμα τῆς ἐκφράσεως καὶ ἡ ἐντέλης συμμετρία. Μαγίστη δὲ εἶναι ἡ δυσκολία τοῦ ἔργου τούτου, διότι πανταχόθεν ὁρώμενον τοῦ συμπλέγματος, αἱ περιγραφαὶ (contours) τῶν σωμάτων πολυτρόπως συγχέονται, καὶ ἡ ἐνότης χαλαροῦται, ὑπερτερούσης τῆς ποικιλίας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, καὶ ἡ ἐκφρασις ἀδυνατεῖ, καὶ δυσκόλως τηρεῖται ἀναλλοίωτος ἡ συμμετρία. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν δυσκολιῶν τούτων συντείνει ἡ ἐπιμελὴς ἐκλογή τῶν διαφορῶν, κατὰ τὸ φῦλον, τὸ ἀνάστημα, τὸν ἱματισμὸν, τὴν ἰδιαιτέραν θέσιν καὶ στάσιν καὶ κίνησιν καὶ ἐκφρασιν, δι' ὧν ἕκαστον τῶν συμπλεκομένων προσώπων συμμετέχει τῆς κοινῆς πράξεως καὶ παραστάσεως. Συμβάλλει δὲ προσέτι ἡ ἐντέχνος αὐτῶν διάταξις, ὥστε ἕκαστον ἀποσπασθὲν τοῦ ὅλου νὰ φαίνεται ἐναργῶς κεκολλημένον, καθὼς ἐνὸς ἐξ αὐτῶν στερούμενον ἀπομένει τὸ ὅλον ἀσυμπλήρωτον. Τὴν ποικιλίαν ταύτην ἐνότητα ζωογονεῖ ἡ ἐκφρασις καὶ ῥυθμίζει ἐπὶ τέλους διὰ τῶν γνωστῶν αὐτῆς κανόνων ἡ συμμετρία. Ἐντελέστερον πάντων τούτων παράδειγμα, καὶ τοι μὴ ἀνῆκον, κατὰ τινος εἰς τὴν ὥραίαν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἐποχὴν, ἀναγνωρίζουσιν ἐν γένει οἱ καλλιτέχναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ἀποκόοντος.

Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ σχεδιασμοῦ τούτου τῆς περὶ Γλυπτικῆς καλολογικῆς θεωρίας ἀπομένει νὰ εἰπῶμεν ὀλίγα τινὰ καὶ περὶ ἀναγλύφων. Διὰ τῶν ἔργων τούτων, μᾶλλον ἢ διὰ τῶν ἄλλων, σχετίζεται ἡ Γλυπτικὴ πρὸς τε τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ζωγραφίαν. Τὰ ἀνάγλυφα δὲν εἶναι ἀγάλματα μεμονωμένα ἢ ἐν συμπλέγματι, ἀλλὰ γεγραμμένα ἐπὶ τινος ἐπιφανείας πρὸς ἣν μένουσι προσκεκολλημένα, καὶ τοι ἐξέχοντα αὐτῆς· κατὰ δὲ τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἐξοχῆς ταύτης, ὀνομάζονται ἀνάγλυφα, ἡμιανάγλυφα ἢ κοιανὰ γλυφα ἢ ἄλλως ἐκτυπα, ἡμίτυπα καὶ πρόστυπα ἀνά-

γλυφα. Καὶ πρὸς μὲν τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν σχετίζονται, καθ' ὅσον αὕτη, δι' ἧς ἀπονέμει αὐτοῖς θέσιν, ἐν τοῖς ἰδίῳ μνημείοις, λ. χ. ἐν ταῖς ζωφόροις ἢ ἐν τοῖς ἀετώμασι τῶν ναῶν τῆς, προσδιορίζει τὰς τε ἀποστάσεις καὶ διαστάσεις, περιορίζει τὴν ἑκτασιν, ὑπαγορεύει τὰ ὑποκείμενα αὐτῶν, καὶ ἰδιαιτέρους ὁροὺς ἐπιβάλλει πρὸς ἀναγκαίαν συναρμολόγησιν αὐτῶν μετὰ τοῦ κτιρίου, ἐξ οὗ ἐξέρχονται ὡς φυσικὴ αὐτοῦ ἐκφρασις καὶ ἐκδύσθησις. Πρὸς δὲ τὴν ζωγραφίαν, καθ' ὅσον καὶ ταῦτα ἐπὶ τινος ἐπιφανείας παρίστανται, οἷον εἰς σκιαγραφημένα, καὶ δύο μόνον διαστάσεις πληροῦντα. Ἐντεῦθεν ἐγείρεται ζήτημα, εἰ ἂν αἱ δι' ἀναγλύφων παραστάσεις ἐπιδέχωνται τὴν ζωγραφικὴν ἀποψιν. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀερίας, οὐδεὶς λόγος διότι αὕτη εἶναι τοῦ χρώματος ἀποτέλεσμα. Περὶ δὲ τῆς γραμματικῆς, οἱ ἀρχαῖοι οὐδέποτε εἰσήγαγον αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάγλυφα, ἀλλ' οἱ νεώτεροι ἐπειράθησαν ἐνίοτε νὰ τὴν παραστήσωσι, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἐπὶ μετὰλλων ἀνάγλυφα, ὧν περίφημον δείγμα παρέχουσιν αἱ τοῦ Γκιβέρτη θαυμασταὶ ἐκεῖναι θύραι τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ βαπτιστηρίου, ἃς ὁ Βουοναρόττης ὠνόμαζε θύρας τοῦ παραδείσου. Ἀλλ' ἐὰν ἐπιτρέπηται εἰς ἡμᾶς νὰ ἐκφέρωμεν γνώμην καὶ περὶ τούτου, δὲν θεωροῦμεν τὸ παράδειγμα ἀξιολύμητον. Κύριον ἀντικείμενον τῆς Γλυπτικῆς εἶναι τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ καθαρᾶς καὶ ὅσον τὸ δυνατόν ἰδανικῆς αὐτοῦ μορφῆς ἐκφράζον τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα. Ἐκ τούτου καὶ οἱ κανόνες καὶ οἱ ὅροι καὶ τὰ ὅρια τῆς τέχνης ταύτης, δι' ὧν πάσης ἄλλης διαστέλλεται· δὲν δύναται ἄρα, ἐνεκα τῆς ἀπόψεως, νὰ κατασκευάσῃ ἥττον ἐντελὲς ἐν ἡ πλείονα τῶν ἀγαλμάτων τῆς· δὲν προῶρισται νὰ ἐκφράσῃ τὴν φύσιν, οὐδὲ τὰς πρὸς αὐτὴν σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου· καὶ εἰς αὐτὰς τὰς μεταξὺ ἀνθρώπων σχέσεις εἶδομεν πόσας δυσκολίας ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ἐν τοῖς συμπλέγμασιν· ἀφ' ἑτέρου, ἕκαστος ἡξέυρει πόσον ἀτελής εἶναι ἡ γραμματικὴ ἀποψις ἀνευ τῆς ἀερίας, ἥτις γίνεται διὰ τοῦ χρώματος, καὶ τὸ χρῶμα εἶναι οὐ μόνον ξένον ἀλλὰ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀντιπαθητικὸν πρὸς τὴν Γλυπτικὴν στοιχείον. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενοι, παρίστανον οἱ ἀρχαῖοι καλλιτέχναι ἐν τοῖς ἀναγλύφοις εἰκόνας, συμπλέγματα καὶ σκηνὰς μηδεμίαν ἢ πολὺ ὀλίγην ἀνάγκην ἔχοντα οἰκισθῆναι ἀπόψεως, οἷον πομπὰς, θυσίας, στρατιωτικὰς παρατάξεις, θρησκευτικὰς τελετάς, ἐναῖς διαδοχικῶς ὀλίγα ἢ πολλὰ πρόσωπα παρέρχονται τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς βαδίζοντα ἢ ἰστάμενα ὑποτίθενται. Ἡ σύγχυσις τῶν σχετικῶν ὁρίων τῶν τεχνῶν οὐδέποτε ἐπέφερε τὴν τελειοποίησιν αὐτῶν· καὶ καθὼς τὰ διάφορα στοιχεῖα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ καλλιτεχνήματος τότε μόνον συντείνουσιν εἰς τὴν κοινὴν ἐκφρασιν, ὅτε ἔχει ἕκαστον τὴν ἰδίαν τελειότητα, ἀνεξαρτήτως τῆς τῶν ἄλλων, ὡσαύτως ἡ ἐνθεὸς χορεία τῶν τεχνῶν τότε μόνον συνεπάγει τὸ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πλήρες καὶ αἰσιαν αὐτῶν ἀποτέλεσμα, ὅτε

ἐκάστη αὐτῶν προβαίνει πλήρη μὲν ἔχουσα τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ καλλονὴν, οὐδαμῶς δὲ τὰ τῶν ἄλλων σφετεριζομένη, καὶ διὰ τῶν ἰδίων θελημάτων συνεργοῦσα εἰς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ παρὰ τῶν τοῦ θεοῦ ἀρχετύπων.

ε'.

Ἐάν ἡ Γλυπτικὴ εἶναι ἡ πρώτη ἔκφρασις τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος, ἰδίως ἔπρεπε νὰ ἀκμάσῃ ἐν τῇ πατρίδι τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς πατρίς εἶναι ὁμολογουμένως ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία. Τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, καὶ ἐπομένως τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐλευθερίας, φέρουσιν ἡ χώρα, τὸ πνεῦμα κατὰ τὰς νοητικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, τὸ θρησκευμα, τὰ πολιτεύματα, τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἀτομικότητα μὲ τὸν τύπον τῆς καλλονῆς ἔπρεπε νὰ περιβάλλῃ ἡ φυσικὴ τοῦ Ἑλλήνος εὐκαιοσύνη καὶ ἡ ἐμφυτος ἐν αὐτῷ φιλοκαλία, ὑπὸ τοῦ σωματικοῦ κάλλους τῆς φυλῆς καὶ ὑπὸ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων καλλιτεχνικῶν ἐθίμων βοηθούμεναι. Διὰ τοῦτο πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων οὐδὲν γλυπτικὸν μνημεῖον ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης ἀπαντᾷ ὁ ἱστορικὸς τῆς καλλιτεχνίας παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· μόνοι δὲ μεταξὺ τούτων οἱ Αἰγύπτιοι παρέχουσιν ἀτελέστατα τῆς τέχνης ταύτης σχεδιάσματα, διότι καὶ παρ' αὐτοῖς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γλυπτικῆς παρεμπόδισαν λόγοι ἐναντίον πρὸς τοὺς ὑποθάψαντας αὐτὴν ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι δὲ οὗτοι τὸ δύσμορφον καὶ ἀκαλλὲς τῆς φυλῆς κατὰ τε τὸ χρῶμα καὶ τὰς διαστάσεις καὶ ἀναλογίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τὸ σοβαρὸν καὶ μονότονον καὶ φιλάργχαιον τοῦ πνεύματος, τὸ στάσιμον τῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὁ ἱερατικὸς καὶ ἀριστοκρατικὸς ὀργανισμὸς τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, ἡ ἄγνοια τῆς ἀνατομικῆς καὶ τὸ ὅλως βάνανσον τῆς τέχνης, ἥτις ἐπεβάλλετο ὡς ἐπιτηδεύμα ἐπικερδὲς ἢ ὡς συμπλήρωμα τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ δὲν ἀνέβλυζεν ὡς ἐλεύθερον καὶ αὐθόρμητον προῖον τῆς μεγαλονοίας. Τῷ ὄντι, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα τούτους φέρουσι τοὺς χαρακτῆρας· ἡ περιγραφή αὐτῶν μιμεῖται μᾶλλον τὰς εὐθείας καὶ γεωμετρικὰς γραμμὰς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἢ τὰ ζῶντ' ἀσχημάτα τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ· ἡ θέσις αὐτῶν, εἴτε ὀρθῶν εἴτε καθήμενων, δὲν μνησθεὶς τὴν ἐσωτερικὴν κίνησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, ἔχουσι τὰς χεῖρας προσκεκολλημένας τῷ σώματι, ἀκινήτους τοὺς πόδας, ἢ τὸν ἓνα μόνον προβαίνοντα εἰς τὴν κίνησιν καὶ ἐμφαίνοντα οὐχὶ τὴν τολμηρὰν ἀποφασιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν φόβον καὶ τὸν δισταγμὸν, προσαρμόζονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τοίχους καὶ ὀρθοστάτας. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν δὲν περιβάλλονται τὴν λεῖοτητα καὶ μαλθακότητα τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ τὰ ὅσα μᾶλλον καταδεικνύουσι προσέχοντα εἰς τὰ μῆλα, τοὺς ἀγκῶνας, τὰ γόνατα, τοὺς ἀστραγάλους. Ἡ

κεφαλὴ, ἐν ἡ ζωηρότερον ἀπαστραπτει τὸ κάλλος τοῦ πνεύματος, δὲν ἔχει οὔτε τὸ ὠκείδης σχῆμα, οὔτε τὴν προσωπικὴν γωνίαν, δι' ὧν περιγράφεται ἡ τοῦ προσώπου ὠριότης· οἱ ὀρθόκλμοι δὲν εἰσέρχονται βαθέως ὑπὸ τοῦ μετώπου ἐπισκίαζόμενοι καὶ διὰ τῆς ἐξοχῆς τοῦ βολβοῦ δηλοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν σκέψιν καὶ τὴν δραστηριότητα τῆς διανοίας, ἀλλ' ἔξωθεν τρόπον τινὰ ὑποτιθενται πλάγιοι, στενοὶ καὶ ἐπιπόλαιοι· ἡ διαχωρίζουσα αὐτοὺς ρίς εἶναι χυδαία καὶ σιμὴ, τὸ στόμα μόνον χαράττεται, ὁ πώγων εἰσέρχεται, τὰ ὠτία ὑψοῦνται, καὶ αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες οὐδεμίαν ἔχουσιν ὠριότητα. Τέλος, καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς ἐπιπίπτει βαρὺς καὶ ἀκομψός, ἐπικαλύπτων ἀπλῶς τὸ σῶμα, ἀλλ' οὔτε μνησθεὶς αὐτοῦ τὴν φύσιν οὔτε τὴν ἰδίαν προστιθεὶς χάριν καὶ ἀρμονίαν. Διὰ τοῦ ἱματισμοῦ δὲ καὶ τῶν ἐπιπρασθέτων ζώων καὶ συμβόλων διακρίνονται τὰ διάφορα πρόσωπα τῶν θεῶν καὶ τῶν βασιλέων καὶ οὐχὶ διὰ τῆς ποικιλίας τῶν χαρακτῆρων καὶ τῆς ἐκφράσεως, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ὁ ἀτομικὸς τύπος τῆς ιδέας ἢ τῆς εἰκόνης. Ὡστε, ἐν κεφαλαίῳ, τὰ αἰγυπτιακὰ ἀγάλματα ὁμοιάζουσι μᾶλλον πτώματα ἀνωρθωμένα πρὸς τινὰ συμβόλικήν καὶ μυστηριώδη σημασίαν, ἢ ἰδανικὰ ἐκτυπώματα τῆς ζωῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπ' ἐναντίας ἐντελέστερον εἰργασμένα εἶναι τὰ ζῶα, ἴσως διότι ταῦτα ἦσαν ἀντικείμενα λατρείας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐπέθετον οὐχὶ σπανίως ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὅπερ ἐπαρίχενον οὕτως εἰπεῖν, καὶ διὰ τῆς τέχνης, ὡς σύμβολον θανάτου μᾶλλον ἢ ζωῆς, ὡς ἐμβόλημα τῆς δουλείας καὶ τῆς στασιμότητος μᾶλλον ἢ ὡς διαφανὲς σκῆνωμα ὑπὸ τινος ἐσωτερικῆς λάμψεως φωτιζόμενον καὶ ζωογονούμενον.

ὑπεδείξαμεν τοὺς λόγους δι' οὓς ἡ Γλυπτικὴ ἔπρεπεν ἰδίως νὰ ἀναπτυχθῇ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα προσέβη μέχρι τῆς αὐτῆς τελειότητος, ὥστε ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς θεωρία οὐδὲν ἕτερον εἶναι οὐσιωδῶς ἢ ἐρμηνεῖα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀλλ' εἰς τὸν ὕπατον τοῦτον βαθμὸν δὲν προσεβίβασθη διὰ μιᾶς. ὑπέκρουσα εἰς τοὺς νόμους τοῦ χρόνου, διήλθε καὶ αὕτη φάσις διαφόρους, περὶ ὧν σημειοῦμεν ἐνταῦθα λίαν συντόμως τὰ κυριώτερα.

Ἡ πρώτη ἐποχὴ ἐκτείνεται ἀπ' ἀρχῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας μέχρι τῆς Ν'. Ὀλυμπιάδος ἢ τοῦ 580 ἔτους π. Χ., καὶ δύναται νὰ ἐπονομασθῇ ἡ ἱερατικὴ τῆς Γλυπτικῆς ἐποχὴ. Ἐξῆλθε καὶ ἡ τέχνη αὕτη ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ, καὶ ὑπὸ μόνου τοῦτου κατ' ἀρχὰς ἐνεπνεύσθη. Τὰ ἔργα αὐτῆς ἦσαν κατὰ πρῶτον ἀγάλματα θεῶν ἢ, ὀρθότερον, συμβολικαὶ εἰκόνες αὐτῶν, ἐρμαῖα, κίονες κωνοειδεῖς, σανίδες, δόρατα, κήρυκεια, ἀφιερούμενα εἰς τὰς μὴ εἰσέτι ἐξανθρωπισθείσας θεότητας, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπετίθεντο κεφαλαὶ καὶ ἕτερα σύμβολα πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν. Οὐδένα τύπον καλλονῆς εἶχον αἱ μετὰ μεμυκότην ὀμμάτων κεφαλαὶ αὗτα, προσπληγνύμεναι ἐπὶ ξυλίνων ξόανων, ἀτινα περιγράφονται μὲ τὰ σκέλη σύμποδα καὶ οὐχὶ διχῶς.

Εγκότα, με καθειμένους τὰς χεῖρας καὶ εἰς τὰς πλευρὰς κεκολλημένους, καὶ ὁμοιάζοντα μᾶλλον τὰ παίγνια τῶν νηπίων ἢ τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Καὶ πραγματικῶς τὰ ἔργα ταῦτα δὲν ἦσαν ἀποτελεσματῆς καλλιτεχνικῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ μᾶλλον ἱερατικοὶ τύποι ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν βάναν τὴν τέχνην ἀπαιδεύτων ἐργατῶν ἀποτελούντων ἰδιαιτέρας οἰκογενείας καὶ συντεχνίας. Τὰ εἰδῶλα ταῦτα ἐπλυνον, ἔξεον, διέστίλβουν, ἐνέδουν καὶ μυριοτρόπως ἐπεκόσμουσι οἱ κατέχοντες αὐτὰ χάριν εὐλαθείας, ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ εἰς τὰ παιδαριώδη ταῦτα σχεδιάσματα τῆς τέχνης διεκρίνετο ἡ μέλλουσα αὐτῆς λαμπρότης, καθὼς τὸν μέγαν καλλιτέχνην μνύουσι καὶ αὐτὰ τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς εἰσέτι ἀπαιδεύτου νηπιότητός του.

Τῆς περαιτέρω ἀναπτύξεως τῆς Γλυπτικῆς ἥτις ἐγένετο μεταξὺ Ν'. καὶ Π'. Ὀλυμπιάδος (580—450 π. Χ.) προηγῆθη ἡ ποίησις, ἥτις, καθὼς ὑψηλότερα καὶ εὐρυτέρα καὶ πνευματικώτερα τῶν τεχνῶν, παρέχει εἰς πάσας τὰς ἄλλας ὑποκείμενα καὶ τύπους πρὸς ἰδιαιτέραν ὑφ' ἐκάστης ἐπεξεργασίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Ὅμηρος εἶναι οὐ μόνον πατὴρ τῆς ποιήσεως ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας καὶ καθὼς δὲν διέφυγον τὴν προσοχὴν ἀγγινουστάτου κριτικοῦ τῶν ἡμερῶν μας αἱ μεταξὺ τῆς δραματικῆς ποιήσεως καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Γλυπτικῆς σχέσεις καὶ ἁρμονίαι, ἃς ἐν μέρει διεφώτισεν, ὡσαύτως ὡραῖον θέμα παρέχει εἰς τὰς θεωρίας τοῦ καλολόγου ἡ ἐπὶ τῆς ὅλης καλλιτεχνίας ἐνέργεια τῆς Ὀμηρικῆς ἐποποιίας. Συνέτειναν δὲ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην ἡ τε ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ, ἡ κινουσα ἥδη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν Ἑλληνικὴν δραστηριότητα, καὶ ἡ πρόοδος τῆς ὀρχηστικῆς καὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς προηγουμένης ἐποχῆς ἐπικρατεῖ εἰσέτι ἐν τῇ τέχνῃ. Ἀτομικεύεται ἡ ἐργασία, καθὼς καὶ ἡ ἔκφρασις, καὶ βαθμῶδ' ἀπομορφώται ὁ ἰδανικὸς τύπος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, ἀλλ' ἐνθρονιστὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παρίστανται, καὶ ἐν σοβαρᾷ γαλήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ. Τὸ πάθος, ἡ κίνησις, ἡ πάλη, ἡ ἐξωτερικεύσις τῆς ἐνδοτάτης διαταράξεως τοῦ νοῦ καὶ τοῦ αἰσθήματος ὑπὸ τὸν τύπον ἰδανικῆς ἁρμονίας εἰσέτι δὲν παρουσιάζονται· οὔτε ὁ Θεὸς ἀρκούντως ἐξῆνθρωπίσθη, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἀρκούντως ἀπεθεώθη. Οἱ ἐξ ἐλέφαντος καὶ μετάλλων ἀνδριάντες ἦσαν εἰκόνες ἀριστευσάντων ἀθλητῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα ἦσαν εἰκόνες θεῶν, ὡς ἀναθήματα ἐν τοῖς ναοῖς ἀφιερούμενα, ἢ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῶν ἐν τοῖς μετωπίοις καὶ ἀετώμασι παριστάμεναι. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουσιν ἡ ἐν Μονάχῳ συλλογὴ τῆς αἰγινήτικῆς σχολῆς καὶ τὰ μετώπια τῆς Σεληνούντος ἀνακαλυφθέντα ἐν ἔτει 1823, καὶ ἐν Πενόρμῳ σωζόμενα, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ πρῶτα βήματα τῆς ῥωμαλέας νεότητος τῆς τέχνης, ἀλλὰ καὶ τινες τραχύτης καὶ εἰς τὰ σχήματα καὶ εἰς τὰς κινήσεις, καὶ ὕψος ἀρχαῖζον καὶ εἰσέτι ἀτελές.

Εἰς τὴν ἐντέλειαν καὶ ἀκμὴν τῆς ἐμελλε νὰ φθά-

σῃ ἡ γλυπτικὴ κατὰ τὴν γ'. ἐποχὴν, ἥτις δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἐποχὴ τοῦ Φειδίου. Πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς ἐντελείας ταύτης ἤδη προϋπῆρχον, καὶ μόνον ἀπῆρτετο ἰσχυρὰ ὥθησις πρὸς συνένωσιν αὐτῶν καὶ συναρμολόγησιν. Καὶ καθὼς ἐνίοτε ἐξωτερικῆς ἐντύψεως ἰσχυρῶς προσβάλλουσα τὸν ἀτομικὸν ἄνθρωπον ὥθει αὐτὸν πρὸς τὰ ἔσω, καὶ διὰ τῆς ἐσωτερικῆς σκέψεως καὶ συγκινήσεως ἀναλαμβάνει τότε πλήρη καὶ καθαρὰν συνειδήσιν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων, δι' ὧν παράγει ἀκολουθῶς ἔργα ὑπερβαίνοντα τὸ σύνθετον μέτρον τῆς ἰκανότητός του, ὡσαύτως αἱ ἐξῶθεν ἐπιθέσεις καὶ αἱ ὑπὸ ξένων στοιχείων προσβολαὶ συγκεντροῦσιν ἐνίοτε τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐπαυξάνουσι καὶ κινουσιν αὐτὰς εἰς ἔργα θαυμάσια ἡρωϊσμοῦ καὶ μεγαλονοίας. Τὴν αἴσιον ταύτην μεταβολὴν ἐπέφερον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κοινωνίαν ὁ Περσικὸς πόλεμος· ἡ Ἑλλὰς ἐγνώρισε τὴν δυνάμιν τῆς, καὶ ἐκ τῆς γνώσεως ταύτης ἐξήστραψεν ἡ Ἑλληνικὴ μεγαλόνοια. Καὶ ἐν μὲν τῇ πολιτικῇ ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν ὁ Περικλῆς, ὅστις καὶ ὠχύρωσε καὶ περιεκόσμησε τὰς Ἀθήνας καὶ κατεσκεύασεν ἡ συνεπλήρωσε πάντα τὰ τεράστια ἔργα, ὧν τὰ ἐρείπια εἶναι εἰσέτι μνημεῖα ἀνεκτίμητα καὶ ἀνέφικτα, τὸ Θησαῖον, τὸν Παρθενῶνα, τὰ μακρὰ Τεῖχη, τὴν ποικίλην Στοάν, τὰ μαρμάρινα θέατρα, ἔργα ἐν οἷς τὸ μεγαλεπήβολον τῆς τέχνης ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Κατὰ δὲ τὴν καλλιτεχνίαν προσωποποιεῖται ἐν τῷ Φειδίᾳ ὅστις ἐγένετο, τῷ κυριαρχικῷ δικαίωματι τοῦ δαίμονος αὐτοῦ πνεύματος, τὸ κέντρον, ὁ ἀρχηγὸς καὶ ὁ διευθυντὴς, ὑφ' οὗ ἐμπνέονται παντοῖα καλλιτεχνήματα. Ἔργα τῆς χειρὸς του εἶναι, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὰ χρυσοελεφάντινα κολοσσαῖα ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς. Καὶ ἐν μὲν τῇ Παρθενῷ Παλλάδι διέπρεπεν ἡ εἰκὼν νέας Θεᾶς ἐνόπλου καὶ θριαμβευούσης, ἐμφαίνουσα τὸν ἡρωϊσμόν καὶ τὴν συνέσιν ἐν τινὶ μεγαλοπρεπεῖ ἀπλότῃ μετὰ πλουσίας περικοσμήσεως συνηνωμένη, καὶ φέρουσα πάντα τὰ σύμβολα τῆς θεᾶς αὐτῆς ἀτομικότητος. Τὸ δὲ ἄγαλμα τοῦ πατρὸς τῶν Θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸ διεγείραν τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν πάσης τῆς Ἑλλάδος, συνήνωνεν ἐπίσης τὸ ἄπλοῦν μετὰ τοῦ ὑψηλοῦ, τὸν πλοῦτον τῆς πλαστικῆς ἐπικοσμήσεως μετὰ βαθυτάτης ἐπιστήμης περὶ τὴν διάταξιν πάντων τῶν μερῶν τοῦ κολοσσαίου τούτου ἔργου, τὸν ὕψιστον τοῦ ἰδανικοῦ τύπον ὑπὸ τὴν πολυτελεστέραν πραγματικότητα. Νηπενθὴς ἐθεωρεῖτο ἡ ἐξ αὐτοῦ ἐντύπωσις ἐπὶ τῶν ὀρωμένων, καὶ μέγιστον ἐλογίζετο ἀτύχημα ν' ἀπαθάνῃ τις οὐδέποτε ἰδὼν τὸ θεῖον τοῦτο πρόσωπον. Θεοὶ ἦσαν τῷ ὄντι οἱ χαρακτῆρες αὐτοῦ· τὸ μέτωπον εἶχεν ὑψηλόν, ἐμβριθές, ἀλλ' ἐνταυτῷ διαυγές καὶ ἀκτινοβόλον· ἡ κόμη μεμερισμένη ἀπὸ τῆς ἄκρας αὐτοῦ ἐπιπτεν ἀμφοτέρωθεν τῆς κεφαλῆς ἐπὶ τῶν ὤμων ὡς χαίτη λέοντος, οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥίς, τὸ στόμα, ὁ εὐγένειος πώγων, πάντα τὰ μέλη τῆς κεφαλῆς,

τὰ γενναῖα στέρνα καὶ ἡ ὅλη τοῦ σώματος διάπλασις καὶ ἡγεμονικὴ στάσις ἐξέφραζον τὴν παντοδυναμίαν καὶ μεγαλοψυχίαν, ἀλλ' ἐνταυτῷ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὸ ἔλεος, δι' ὧν ὁ πατὴρ τῶν θεῶν συγκατένευεν εἰς τὰς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων

... . κυανέην ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Βρονίην,
Ἄμβρόσιοι δ' ἄρα χαῖται ἐπεβρόσαντο ἄνακτος
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἐλέλειθεν Ὀλυμπον.

Ιλιάδ. α. 528—30.

Οὐδεὶς κάλαμος δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν συγχρόνων ὑψηλὴν ἐντέλειαν ἐκείνου τοῦ ἀγάλματος κάλλιον τῶν στίχων τούτων, ὑφ' ὧν καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας ὠμολόγει ὅτι ἐνεπνεύσθη. Ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἔκειτο, ὡς ἔλεγεν ὁ Κικέρων, εἰδὸς τι καλλονῆς ἔξοχον, εἰς ὃ ἐνορῶν καὶ ἀναποσπάτως ἐνατενίζων, πρὸς ὁμοίωσιν αὐτοῦ ἐκίνει καὶ χεῖρα καὶ τέχνην. Πολλὰ ἕτερα ἀγάλματα θεῶν καὶ ἡρώων, εἴτε ἐκ χαλκοῦ εἴτε ἐκ μαρμάρου ἐξεργάσθη ὁ Φειδίας, καὶ τούτων οὐδὲν ἐφείσθη ὁ χρόνος, ἀτελῇ μόνον διασώσας τὰ ἐκ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἀνάγλυφα τῶν μετωπίων τοῦ Θησείου καὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις ἀντανεκλᾶται τὸ μεγαλοφυὲς πνεῦμα τοῦ θεοῦ διδασκάλου, ὅστις διαμένει εἰσέτι, ὡς ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ δραματικῇ ποιῇ, καὶ ὁ Ῥαφαὴλ ἐν τῇ ζωγραφίᾳ, ἡ κατ' ἀνθρώπον πληρεστέρα καὶ λαμπροτέρα συνένωσις τοῦ ἰδανικοῦ ὕψους καὶ τῆς πλαστικῆς τελειότητος.

Σύγχρονος τῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς τοῦ Φειδίου εἶναι ἡ ἐν Ἄργει καὶ Σικυῶνι· καὶ ἐὰν εἰς τὸν Φειδίαν ἀποδίδεται ἡ διὰ τοῦ πρῆγματικου ἐν ἀρμόνιος καὶ ὑψηλῇ ἐκφρασίς τοῦ ἰδανικοῦ, εἰς τὸν Πολύκλειτον ἀπονέμεται ἡ ζωηροτέρα ἐκφρασις τῆς πραγματικότητος, ἰδίως ἐν τοῖς ἀγάλμασι τῶν ἀθλητῶν, μολονότι ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεὶς Δορυφόρος, ὁ ἐφ' ἑνὸς ἱστάμενος ποδὸς, ὁ διὰ τὴν ἐντέλειαν τοῦ σωματικοῦ τύπου κατὰ τὴν ἐπονομοθεσίαν, καὶ διὰ τὰς ὠραίας αὐτοῦ ἀναλογίας ὡς παράδειγμα καὶ ὑπογραμμὸς διαμείνας, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἄμοιρος καὶ ἰδανικῆς ἐμπνεύσεως. Ἔπονται εἰς τοὺς πρώτους τούτους ἀριστοτέχνους ἄλλοι ἀκμάσαντες μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἵτινες κατώτεροι μὲν θεωροῦνται πρὸς τοὺς πρώτους παραβαλλόμενοι, ἀμίμητοι δὲ εἰσέτι ὑπὸ τῶν νεωτέρων διαμένουσιν, οἷοι ὁ Πραξιτέλης, ὁ Λύσιππος, ὁ Σκόπας, ὁ Λυσίμαχος κ.λ. δι' ὧν βαθμὴν ἡ τέχνη ἀποκλίνει πρὸς τὸ ἐπιτετηδευμένον καὶ θεατρικόν, ἀποβάλλουσα τὴν ὁμηρικὴν ἐκείνην ἀλήθειαν καὶ ἀφέλειαν, τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον, ἅτινα εἶχεν ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Φειδίου. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας ἐποχὰς ἀνήκουσιν ἡ Ἀφροδίτη τῶν Μεδίκων, ὁ Φαρνήσιος Ταῦρος, ὁ τῆς Καλλισκοπίας Ἀπόλλων, τὸ σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόοντος, καὶ αὐτὸ, κατὰ τινάς, τὸ σύμπλεγμα τῶν Νιοβιδῶν. Πολλὰ περὶ τῶν διασωθέντων τούτων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης συνέγραψαν οἱ περὶ τὴν γλυπτικὴν ἀσχοληθέντες ἀρχαιολόγοι τε καὶ τεχνολόγοι. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς οἵτινες ἀ-

πλὴν μόνον νύξιν τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῆς τέχνης ταύτης ἐνταῦθα προεθέμεθα, οἷον εἰς συμπλήρωσιν τῆς περὶ αὐτῆς καλλολογικῆς θεωρίας, ἣν καὶ ταύτην λίαν κεφαλαιωδῶς καὶ συνεπτυγμένως ἐξεθέσαμεν, δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λεπτομερὴς αὐτῶν περιγραφή καὶ ἐξηκριβωμένη ἐκτίμησις. Οὐδὲ θέλομεν ἐνδιατρίψαι εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἐν Ῥώμῃ γλυπτικῆς ἀναπτύξεως, ἥτις, ὡς ἐν τοῖς πλείστοις τοῦ καλοῦ ἔργοις, ὑπῆρξε μίμησις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεπιτυχῆς καὶ βάναιστος τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλουργίας, καὶ ἡ ἀπόδειξις ὅτι, ἐνῶ ἐκατὸν σχεδὸν γλύπταις μᾶλλον ἢ ἥττον δοκίμους παρέχει ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, οὐδεὶς ἀξίος ἰδιαιτέρως μνήμης ἀναφέρεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ. Ὡσαύτως ἐν τῷ μεσαιῶνι ἡ ἄγνοια τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων, ἡ ἐν γένει ἀτέλεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἡ βαρβαρότης τῶν ἡρώων, τὸ συγκεχυμένον καὶ ἀκανόνιστον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ παρεμπόδισαν τὴν ἐκβλάστησιν τοῦ ὠραίου τούτου κλάδου τῆς καλλιτεχνίας, ἥτις μόνον ἐν τῷ αἵματι τῆς ἐλευθερίας καὶ εὐνομίας καὶ παρὰ τοῦ λογικοῦ ἡλίου τῆς ἐπιστήμης ζωογονουμένη, θάλλει καὶ ἀκμάζει. Οὐδὲ εἰς τὰ αἰτια ταῦτα εἶναι, καθ' ἡμᾶς, ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ἡ ἐπιρροή τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος, ὅπερ τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκὸς ἐπιβάλλον, πρὸς καθαρωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος, ἐδέσμευε, κατὰ τινάς, τὴν διάνοιαν τῶν καλλιτεχνῶν διὰ τῆς πίστεως, μὴ δυναμένων νὰ ἰδανικεύσωσι τὸ σῶμα, ὅπερ ἐθεώρουν ὡς στοιχεῖον πολέμιον, μυρία ἀντιτάσσον προσκόμματα εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν θεῖαν θεωρίαν· διότι αὐτὴ μάλιστα ἡ ἐκφρασις τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ ὑπόστασις καὶ οὐσία τῆς σωματικῆς παραστάσεως· καὶ ἐὰν ἕτεροι λόγοι πλήρεις συνέσεως καὶ ἠθικότητος δὲν ἀπηγόρευον τὴν χρῆσιν τῆς γλυπτικῆς ἐν τοῖς ὁμοιώμασι θεῶν καὶ ἱερῶν προσώπων, οὐδὲν ἔχει ἀσυμβίβαστον ἡ πνευματικὴ φύσις τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τὸ καθαρὸν ὕψος καὶ τὴν σεμνότητα τῆς τέχνης. Ἰσχύοντι ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἐμπόδισε τὴν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους νέαν ἐμφάνισιν γλυπτικῆς τινος τελειότητος ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι αἱ νέαι αὗται σχολαί, ἐν αἷς ἐνίοτε ἐμφαίνεται βαθυτάτη ἐπιστήμη περὶ τὴν κατασκευὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ σώματος, καὶ γλυκεῖαί τις ἐκφρασις χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἐλπίδος, δὲν διακρίνονται διὰ τὴν πλαστικὴν ἐντέλειαν τῶν ἰδίων ἔργων, εἰμὴ ὅταν προφανῶς καὶ ἐνίοτε λίαν εὐφυῶς μιμῶνται τὰ ἀρχαῖα. Ἀλλὰ παρατηρητέον, ὅτι ἡ μίμησις αὕτη ὡς πρὸς τινὰ εἶναι καθῆκον τῆς τέχνης κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν καὶ ἐν οἰαδήποτε κοινωνίᾳ, διότι ἡ πλαστικὴ ἢ ἡ τῆς μορφῆς ἐντέλεια, ἣν ἀνελύσαμεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς μόρια, (α) εἶναι τὸ διηνεκὲς καὶ αἰώνιον στοιχεῖον τῆς ἀρχαίας τέχνης, τῆς ἀρχαίας ποιήσεως· εἶναι αὐτὸς

(α) Ὁρα Πανθ. τόμ. II', φυλλ. 184, σελ. 360.

ὁ ἐξωτερικὸς τύπος τοῦ καλοῦ, ὃν ἐξ ἀνάγκης περιβάλλεται ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις οἰουμένη τοῦ καλοῦ πλάσματος εἴτε τῆς τέχνης εἴτε τῆς φύσεως. Πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἥτις ἐκφράζει τὸ πνεῦμα, οὐχὶ διὰ τῆς λέξεως ἢ διὰ τοῦ ἤχου ἢ διὰ τοῦ χρώματος, ἀτινα ἐπιδέχονται ἀπεριόριστον ποικιλίαν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, οὗ ὁ ἰδανικὸς τύπος, ἀπαξ ἀποκαλυφθεὶς, ὁ αὐτὸς πάντοτε ἐπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ μείνῃ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς γλυπτικῆς.

Εἶδομεν καὶ περὶ Ἀρχιτεκτονικῆς ὅτι παρὰ τισι τῶν καλολόγων ἐπεκράτησε παράλογος δόξα καθ' ἣν αἱ διάφοροι τέχναι δὲν δύνανται νὰ λάβωσι διηλεκτὴ καὶ σύγχρονον ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ φύονται καὶ ἀκμάζουσιν ἄλλαι ἄλλοτε καὶ ἄλλαχού κατ' ἰδιαιτέρας ἐποχὰς καὶ εἰς ἰδιαιτέρας ἔθνη τῆς ἱστορίας, ὡς τὰ ἄνθη καὶ οἱ καρποὶ κατὰ τὰ κλίματα καὶ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Καὶ καθὼς τινες εἶδον τὸν θάνατον τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἰς τὸ τέλος τοῦ μεσαιῶνος, οὕτως ἄλλοι τὴν Γλυπτικὴν ὡς μόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἰδιαιτάτην καὶ ἀμετάδοτον ἐθεώρησαν πλεονέκτημα, καὶ ἄλλοι κλασικὰς ἀμφοτέρως τὰς τέχνας ταύτας ἐπονομάσαντες, ῥωμαντικὰς δὲ τὰς λοιπὰς, εἰς τὴν διαδοχικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν, τῶν μὲν πρώτων ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, τῶν δὲ δευτέρων ἐν τῷ νέῳ, ἀνάγουσι πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς καλλιτεχνίας. Ἀλλ' οὐδόλως ἀρνούμενοι τὴν ἐπιρροὴν ἰδιαιτέρων περιστάσεων τόπου, χρόνου, φυλῆς, πολιτισμοῦ, θρησκείας ἐπὶ τῆς μᾶλλον ἢ ἥτιον ταχείας καὶ ἐντελοῦς παραγωγῆς τῶν ποικίλων τῆς τέχνης προϊόντων, ἀληθείαν ἦν καὶ ἡ θεωρία ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἱστορία ἐπιμαρτυρεῖ, φρονούμεν ὅμως ὅτι οὐδεμία χώρα καθὼς οὐδεμία ἐποχὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅλως ἀπόκληρος τῆς καλλιτεχνικῆς παρουσίας, καὶ ὅτι ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε, κατὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀναγκασίαν ὥραν τοῦ πολιτισμοῦ, αἱ διάφοροι κλάδοι τῆς καλλιτεχνίας δύνανται ν' ἀνθίσωσι· διότι, καὶ διὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ τὴν μίαν πάντων ὑπόστασιν καὶ τὸν ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν, καὶ διὰ τὴν ταυτότητα πολλῶν νόμων καὶ ἀρχῶν εἰς πάντας ἐξ ἑαυτοῦ ἐφαρμοζομένων, καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν πολυειδεῖς καὶ ἀδιαρρήκτους σχέσεις, θεωροῦμεν αὐτοὺς ἀνασπαστάτους ἀλλήλων. Ἡ ζωγραφία καὶ ἡ ποίησις δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τέχναι ῥωμαντικαί, καὶ εἰς μόνον τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν κυρίως ἀνήκουσαι, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀναπτύσσασαι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ καλοῦ τοὺς ἐνδοτάτους θεσχυροὺς τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας, διότι ὑπῆρχαν πρότερον κλασικώταται καὶ ἐφάμαλλοι πῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ὑπερσεστέρα ἀναντιρρήτως φαίνεται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀνευ πρωτοτυπίας καὶ ἰδίου μεγαλείου, ἡ νέα Ἰταλία, ὡς ἐξ ὑπαμοιβῆς, ἀναλαμβάνει ἐν τῇ μετέπειτα ἱστορίᾳ τὰ σκῆπτρα

τῆς τέχνης διὰ τῆς ζωγραφίας καὶ τῆς ποιήσεως. Οὐδὲ ἔχει ἡ παῖσις, ἡ πνευματικωτάτῃ καὶ εὐρωτάτῃ καὶ ὑψίστῃ τῶν τεχνῶν ἰδιαιτέραν πατρίδα ἢ ἐποχὴν, οὕσα πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ὑπὸ λέξεσι καὶ τύποις διαφόροις, ἡ δὴλωσις τοῦ ἰδανικοῦ διὰ τοῦ λόγου, ἡ ἀνωτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἐκφρασις τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἡ θελητικωτάτῃ ἐδονὴ καὶ ἡ γλυκυτάτῃ παρηγορία τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν δὲ ἐπιφέρωσιν ὡς ὅσον ἀπαραίτητον καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τὸ θερμὸν ἢ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος, τὸ εὐαίσθητον καὶ τὸ φιλήδονον τῆς φυλῆς, βλέπομεν εἰς ἀντίθετα κλίματα καὶ εἰς ἀντιθέτους φυλὰς ἀκμάζουσιν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τὴν μουσικὴν, καὶ ἐξ ἀντιθέτων ἐπίσης γεωγραφικῶν καὶ φυλετικῶν στοιχείων ἐξεληθέντα ἄλλοτε λαμπρότατα ἔργα ζωγραφίας καὶ γλυπτικῆς ὥστε οὐδὲ νὰ χωρίσωμεν καὶ ἀποσπάσωμεν ἀλλήλων δυνάμεθα τὰς τέχνας ἢ νὰ περιερίσωμεν ἐντὶνι ὠρμισμένῳ τόπῳ ἢ χρόνῳ· οὐδὲ τὴν τελευταίαν ταύτην δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἀποστερήσωμεν τοῦ μέλλοντος, ὅπερ δὲν ἀπεποιθήμεν εἰς τὴν πρὸ αὐτῆς μελετηθεῖσαν· καὶ ἐὰν προσφιλῆς ἀναμνήσις προγονικῆς εὐκλείας, καὶ ὁ διακαὴς ἔρως τῆς πατρίδος δὲν ἀποπλανῶσι τὴν κρίσιν μας τὸ μέλλον τοῦτο ταχύτερον καὶ πλουσιώτερον ἢ ἄλλαχού δυνάμεθα νὰ προαναγγείλωμεν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Φειδίου.

Κερκύρα τῇ 16 Αὐγούστου 1860.

Π. ΒΡΑΪΛΑΣ ΑΡΧΕΣΗΣ.

ΟΛΟΙΠΟΡΙΚΑ.

(Τέλος. Ἰδε φυλλάδ. 252.)

—οοο—

Ε'.

Ὁ Στέφανος ἦτον ὁ καλῆτερος κυνηγὸς τῆς Ζέρας· εἶχεν ἀλάνθαστον τὸν ὀφθαλμόν, βολὴν εὐθυτάτην, ἀνέβαινε τοὺς πλέων ἀποκρήμους βράχους ὡς ἐριφος, καὶ ὡς βέλος ἐπήδα ἐπάνω τῶν βυθῶν· ὑπερπρηνεύμενος διὰ τὴν δεξιότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν ελαφρότητα του, κατήντησεν ἄθεος καὶ ἐβλασφήμη ἀδικόπως τὴν πίστιν τῶν πατέρων του.

Μίαν ἐσπέραν ἡ γραῖα μήτηρ του, ἐλθοῦσα εἰς τὴν θύραν τοῦ κόσμου τῶν ψυχῶν, εἶπεν εἰς αὐτόν·
— Ἀγαπητέ μου Στέφανε, αὔριον θὰ εἶμαι ἀποθαμμένη καὶ τοιοιτοτρόπως ἡ ψυχὴ μου θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ πατρὸς σου, ὅστις περὶ ἐπάνω τῆς κεφαλῆς σου ἐκείνος θὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἐγὼ θὰ κάμω τὸ χρέος μου μετὰ τὴν μητρικὴν ἀγάπην.

Καὶ ὁ Στέφανος εἶπε·

— Πιστεύεις τὰς ἀνοσιίας αὐτῆς;

— Ἄν τὰς πιστεύω! ἀνέκραξεν ἐκείνη.